

32 MK

friiti

KANSAN MUSIIKKILEHTI

Nro 5 • 2001

■ VILLE KANGAS
vie sfääreihin

■ SHOSTAKOVITSH
- kesän musiikki-
sensaatio

■ ANTTI
SAVILAMPI
- huutokatrillin
guru

ISSN 1457-3024

771457 302016

■ Tarja Rautiainen ■ Tanssimania ■
■ Ihtiriekkö ■ Olli Suolahti ■ Viljandi 2001 ■

Shostakovitsh

Teksti: Heikki Laitinen
Kuvat: Aki Paavola

"Kaustinen on nyt kesän musiikkisensaation polttopisteessä", uutisoi Helsingin Sanomien kulttuuriosasto kansanmusiikkijuhlilta koko sivun jutussaan perjantaina 20.7. Sensaatio ei kuitenkaan löytynyt juhlaohjelmasta vaan Moskovasta: viime vuosisadan suurimpiin säveltäjiin kuuluvan venäläisen Dmitri Shostakovitshin (1906-1975) ennestään tuntematon sävellys, seitsemän suomalaisen kansanlaulun sovitus, oli löytynyt. Säveltäjän leski Irina Shostakovitsh oli luvannut teoksen maailman kantaesityksen Kaustiselle.

Kaksi päivää myöhemmin sensaatio laajeni Kaustisella järjestetyssä uudessa tiedotustilaisuudessa kauas musikin ulottumattomiin. Helsingin Sanomat otsikoi viidellä palstalla: "Oliko Shostakovitshin suomalaissarja tilaus Neuvosto-Suomen voitonjuhlaan? Teoslöydön tausta kuohuttaa sodan kokeneita." Kesämedian tarvitsema puheenaihe oli löytynyt. Kesäkräppäsestä oli lopullisesti tullut härkänen.

Maailman kantaesitys

Sensaatiolla oli vaatimaton alku. Pietarilaisen musiikkitieteilijän jäämistöstä löytyi ennestään tuntematon Shostakovitshin sävellys. Se osoittautui suomalaisista kansanlauluista laadituksi, kamariorkesterin säestämäksi laulusarjaksi. Otsikkona on venäjäksi Sarja suomalaisiin teemoihin. Teos on kirjoitettu marras-joulukuussa 1939. Käsikirjoitus on osittain keskeneräinen, sillä vaikka seitsenosaisen sarjan viiteen osaan oli kirjoitettu lauluääni, ei nuotissa ollut laulujen sanoja tai edes laulujen nimiä lainkaan.

Käsikirjoitus kulkeutui Moskovassa sijaitsevaan Shostakovitsh-kustantamoon ja sen johtaja, musiikkitieteilijä Manashir Jakubov otti tehtäväkseen saattaa partituuri soitto- ja julkaisukuntoon. Hän kertoi käyneensä läpi Suomessa ja Karjalassa julkaistujen koelmien avulla yli tuhatviisisataa laulua sanojen löytämiseksi. Apua ja asiantuntemusta antoi pietarilainen kollega Dmitri Sollertinski. Kun kuudenteen osaan on merkitty kaksiääninen lauluosuus, jakoi Jakubov muutkin laulut ja laulujen säkeistöt sisällön perusteella joko mies- tai naisäänien laulettavaksi. Näin partituuri oli valmis esitettäväksi.

Läpikäytyjen laulujen suuresta määrästä huolimatta kaikille sävelmille ei löytynyt täsmällistä vastinetta. Sarjan ensimmäinen laulu jäi kokonaan löytymättä. Tämä ei kuitenkaan ole esittämisen este, sillä sarjan ensimmäistä ja kolmatta osaa ei lauleta, ainoastaan soitetaan. Mutta mielenkiinto herää: mistä ja miksi sarjaan oli tullut näin harvinaisia lauluja?

Parhaimpiin Shostakovitsh asiantuntijoihin kuuluva Jakubov luonnehti lopputulosta: "Shostakovitshin sovitukset suomalaisista kansanlauluista ovat yhtä yksinkertaisia ja koruttomia kuin hänen tekemänsä espanjalaiset, kreikkalaiset, englantilaiset (skotlantilaiset), amerikkalaiset ja venäläiset kansanlaulusovituksensa." "Ainoastaan tehokkaan ja läpikuultavan soitinnuksen yksittäisissä kohdissa saattaa tunnistaa säihkyvän orkesteriasiantuntijan yksilöllisen kädenjäljen."

Suomeenkin tieto oli jo kiirinyt, mutta vasta kun Kansanmusiikki-instituutilta Kaustiselta pyydettiin apua

laulujen tunnistamisessa ja Suomen paras Shostakovitshin musiikin tuntija, Kaustisella asuva säveltäjä Pehr Henrik Nordgren näki pari partituurinsivua ja ymmärsi asian merkittävyyden, alkoi tapahtua. Nordgren otti yhteyden säveltäjän leskeen, sai teoksen partituurin ja luvan esittää sen ensimmäisenä.

Ja niin valkeni lauantai, syyskuun ensimmäinen päivä ja Shostakovitshin suomalaisen sarjan maailman kantaesitys Kansantaiteenkeskuksen Kaustinen-salissa. Tunnelma oli jännittynyt, käsin kosketeltava. Paikalla oli televisiokameroita, radion mikrofoneja, kotimaista ja ulkomaista lehdistöä sekä Shostakovitshin musiikin rakastajia eri puolilta maata.

Kaksitoista ja puoli minuuttia kestävä teoksen kantaesitys Keski-Pohjanmaan Kamariorkesteri Juha Kankaan johdolla. Jousien lisäksi sovituksessa soivat huilu, oboe, klarinetti, trumpetti, piano, triangeli, tamburiini ja pikkurumpu. Solisteina olivat Anu Komsa ja Tom Nyman. He ottivat äänenvärein ja elein kaiken irti laulujen leikillisyydestä kujertelemissa ja pilailemissa duetois-

saan. Tuntui vaikealta löytää sarjasta poliittisen intohimon aineksia.

Teos tuntui tavanomaiselta rintamaradion ohjelmistolta. Ja radiokomitean nuottikirjastoon partituuri arkistoitikin kuukausi valmistumisen jälkeen. Ehkä sitä esitettiin

radiossa. Suomenkielisiä sotilaitahan soti kummallakin puolen rintamaa.

Maarit Niiniluoto kertoo oivaltavassa teoksessaan "On elon retki näin eli miten viihteestä tuli sodan voittaja" (1994), että ainakin Yleisradio lähetti talvisodan aikana monen rintama-

*Teos tuntuu
tavanomaiselta
rintamaradion
ohjelmistolta.*

miehen mielestä aivan liikaa vakava-
mielistä musiikkia, muun muassa kan-
sanlaulusovituksia. Jatkosodassa so-
dan synkkyyttä helpottikin jo suuri ja
ammattitaitoinen viihdekomppania.

Kansanlaulujen tutkija on kuitenkin
hämmäntynyt: mistä kummasta Shos-
takovitsh on saanut sarjaansa juuri nä-
mä laulut.

Mistä laulut ovat peräisin?

“Olen kuunnellut paljon kansanmu-
siikkia, ja tietenkin se on vaikuttanut
minuun”, sanoi Shostakovitsh eräässä
myöhäisessä haastattelussaan. Opiske-
luvuosistaan hän kertoi, että aina vie-
raillessaan erään ystävänsä luona, tä-
mä oli “ottanut esiin nipun nuotteja ja
kansanlaulujen melodioden äänityk-
siä, soittanut ja laulanut niistä esimerk-
kejä”.

Samalla saimme vastauksen kysy-
mykseen, mistä säveltäjät 1920-luvulta
lähtien saivat kansansävelmänsä: pai-
netuista sävelmä- ja sovituskokoelmis-
ta sekä äänitteistä, ennen kaikkea jul-
kaistuilta äänilevyiltä. Vuosikymmen

pari aikaisemmin monet olivat kulke-
neet itse tallennusmatkoilla, mutta nyt
kerääminen oli jo jäänyt tutkijoille ja
tallentaminen ammattilaisille.

Ainakin jossain määrin olivat suo-
malaisetkin kansanlaulut Shostako-
vitshille tuttuja. Kolmentoista ikäisenä
vuonna 1920 hän nimittäin käytti pia-
nopreludinsa melodia-aiheena laulua
Kukkuu kukkuu kaukana kukkuu. Se
oli silloin jo yli sata vuotta kuulunut
suomalaisen sivistyneistön rakkaim-
piin kansanlauluihin. Ensi kerran sä-
velmän julkaisi Elias Lönnrot Kantelet-
taren nuottiliitteessä (1840). Sen jäl-
keen se oli ilmestynyt lukuisina kuo-
ro-, yksinlaulu- ja pianosovituksina.

Mutta mistä ovat peräisin Shostako-
vitshin suomalaisen sarjan laulut? Mitä
nuotteja tai äänitteitä säveltäjällä on
ollut, mistä valita? Miten hän on saanut
tietoonsa juuri nämä laulut? Vai onko
joku muu valinnut sävelmät hänen
puolestaan? Jos, niin kuka?

Oli löydettävä sävelmien ensimmäi-
nen tallennus ja ensimmäinen julkaisu
ja sitten seurattava laulujen tietä muis-
sa mahdollisissa, ennen vuotta 1940 il-
mestyneissä julkaisuissa. Apuvälineitä

on useita. Teossarja Suomen kirjalli-
suus luettelee kaiken Suomessa paine-
tun kirjallisuuden, erillinen Nuottikir-
joja-osasto kaiken painetun nuottima-
teriaalin. Itse sovitusten etsiminen kir-
jastoista on suurempi urakka. Sibelius-
Akatemian kirjasto oli helppokäyttöi-
sin ja sen nuottikokoelmat ovat suu-
ret.

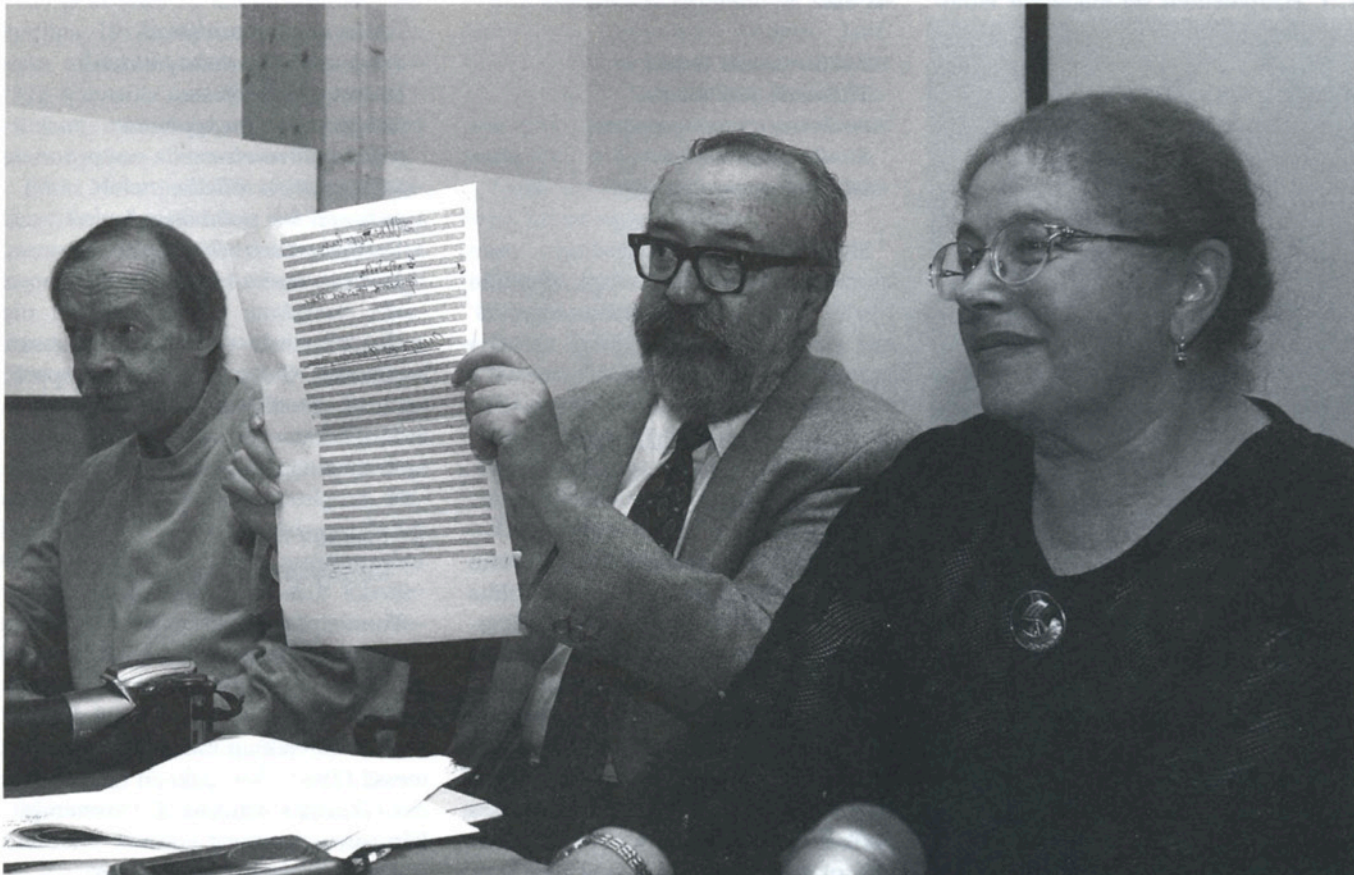
Ajan äänilevyistä on kaksikin hyvää
hakemistoa: Rainer Strömmerin viime
vuonna ilmestynyt “Suomalaisten ää-
nilevyjen luettelo 1901-1945” ja Urpo
Haapasen 1993 julkaisema “Suoma-
laisten äänilevyjen taiteilijahakemisto
1901-1982”.

Seitsemästä laulusta kaksi on itses-
tään selvää, kaikkien tuntemia. Kol-
men laulun jäljille pääsin sattumalta ja
hämärän muistikuvan avulla. Ne löy-
tyivät Erkki Melartinin kokoelmasta
“112 kansanlaulua Käkisalmelta”.

Jäljelle jäivät sarjan ensimmäinen ja
toinen laulu. Toinen laulettiin kanta-
esityksessä paremman puutteessa vie-
lä sanoilla Taivas on sininen ja valkoi-
nen. Sävelmien löytyminen tuntui
melko toivottomalta urakalta: kuinka
olisi mahdollista löytää ne kansanlau-

Säveltäjä P. H. Nordgren, musiikkitieteilijä Manashir Jakubov ja

Shostakovitshin leski Irina konsertin tiedotustilaisuudessa.

16. Nuorten poikain laulu.

lujen paljoudesta?

Olisi ollut mahdollista selata laajaa, viitisentuhatta uudempaa kansanlaulua sisältävää Laulusävelmiä-teossarjaa. Tämä 4-osainen, Ilmari Krohnin tieteellisesti toimittama laulukokoelma oli valmistunut vuonna 1933. Tietyn sävelmän löytäminen siitä ei kuitenkaan ole aivan helppoa. Lisäksi tuntui erittäin epätodennäköiseltä, että sarjan sävelmät olisi valittu tuosta mammuttikokoelmasta.

Laulun sanojen perusteella tietyn laulun löytäminen Laulusävelmistä olisi sen sijaan ollut yksinkertaista, sillä T. I. Haapalainen on julkaissut sarjan alkusäkeiden aakkosellisen luettelon otsikolla "Suomalaisten kansansävelmien lähdetutkimuksia 2". Mutta kun sanoista ei ollut varmuutta, saatoin vasta jälkeinpäin, kaikkien laulunsanojen varmistuttua, todeta Haapalaisen luettelon avulla, että vain neljä sarjan seitsemästä laulusta löytyy kokoelmasta.

Aloinkin käydä läpi myös 1800-luvun sovituskokoelmia. Ja - uskomatonta kyllä - sarjan kaksi ensimmäistä laulua löytyivät ensimmäisenä käteen sattuneesta Ilmari Krohnin 1886 julkaisemasta vihkosesta. Näin olivat kaikkien laulujen alkuperäiset sanat löytyneet.

1 Tällaisille pojillehan ne herranpäivät passaa

Sarjan ensimmäisen laulun tallensi Ilmari Krohn Sulkavalla ensimmäisellä tallennusmatkallaan kesällä 1886 ja julkaisi seuraavana syksynä kokoelmassa "Uusi Kannel Karjalasta, Soitto sointuva Savosta II, Uusia suomalaisia kansanlauluja, Savo-Karjalaisen osa-

kunnan keräyttämää, yksinlaululle ja sekaääniselle koorille sovittanut Ilmari Krohn". Kokoelman nro 16, seka-kuorosovitus, on otsikoitu "Nuorten poikain laulu". Laulusta ei ole levytyksiä eikä myöhempiä sovituksia.

*Laulun sanat kuuluvat:
Tällaisille pojillehan
ne herranpäivät passaa.
Ei ole talon huolia,
eikä bellua suremassa.*

Shostakovitshin valitsema osan luonnehdinta Energico sopii sanoihin hyvin. Tätä voi pitää todisteena siitä, että hän on tiennyt laulujen sanat ja ymmärtänyt niiden sisällön.

2 Tuulen tuimuudesta puiden latvat ne retkahtelee

Toisen laulun tallensi Ilmari Krohn edellä mainitulla matkallaan, mutta laulu kuuluu niihin, joiden kotipaikasta Krohn sanoo sovituskokoelmansa esipuheessa, että sitä "en tiedä mainita, koska niiden laulaja ne oli kuullut toiselta, joka oli Etelä-Pohjanmaalla lapsena ne oppinut". Krohn julkaisi laulun edellä mainitussa kokoelmassa otsikolla "Sydämeni on tallella" (nro 20) pianon säestämänä yksinlauluna.

20. Sydämeni on tallella.

Laulusta ei ole myöhempiä sovituksia eikä levytyksiä.

*Laulun sanat kuuluvat:
Tuulen tuimuudesta puiden
latvat ne retkahtelee,
Nuoren neitosen kopeutta
poikaset arastelee.
Sydämeni on tallella,
ja ken-pä sen sieltä ottaa?
Veitikkapa sen olla pitää,
joka sen multa noppaa!*

Shostakovitsh on merkinnyt osan luonteeksi Giocoso. Tämä 'rempseä, leikkisä, veitikkamainen, iloinen' -luonnehdinta todistaa jälleen hänen tunteneen laulun sisällön.

3 Läksin minä kesäyönä käymään

Tunnetuimpia suomalaisia kansanlauluja, joka esiintyy jo kaksi vuosisataa sitten säätyläisten nuottikirjoissa ja jonka Lönnrot ensimmäisenä julkaisi Kantelettaren esipuheessa ja nuottiliitteessä (1840). Sen jälkeen on ilmestynyt lukuisia sovituksia. Levytysten pitkän sarjan aloittivat vuonna 1906 Olli Suolahti ja Abraham Ojanperä.

Musiikillisesti laulu on Shostakovitshin sarjan merkillisin. Järkyttävän kaunis, koskettava sovitus (Lento non troppo) sijoittuu energisen ja rempseään aloituksen ja neljännen osan piilailevan dueton väliin. Se muodostaa voimakkaan vastakohdan sarjan muiden osien leikillisyydelle.

Kantaesityksen jälkeen, konsertin väliajalla kapellimestari Juha Kangas muistutti, että säveltäjä on varmasti tuntenut laulun sanat ja juuri siksi jättänyt ne sovituksesta pois, sillä jokaisen suomalaisen mielessä ne kuitenkin soivat. Jo Lönnrot merkitsi laulun otsikoksi Rannalla itkijä. Laulussahan kerrotaan, kuinka laulaja näkee rannalla neidon (Suomi-neidon?) "Joka istui ja itki, Katsoi aaltoja pitkin, Ja hän oli niin surullinen joka hetki." Laulaja huokaa: "Ja mun syämeni etsi lepoa ja rauhaa."

4 Tämän kylän kylän tytöt ovat tilulilulei

Erkki Melartin tallensi laulun Käkisalmella Ostamojärven rantamilla kesällä 1908 ja julkaisi sen saman vuoden syksyllä neljäkymmenen laulun kokoelmassa otsikolla "Tytöt". Kokoelman nimenä oli "Kansanlauluja Käkisalmelta, opus 55, I". Toinen neljäkymmenen laulun kokoelma ilmestyi 1909 ja kolmas 32 laulua sisältävä kokoelma 1912. Myöhemmissä painoksissa vihkoset saivat yhteisen nimen "112 kansanlaulua Käkisalmelta". Sovitukset ovat helppoja ja tarkoitettu pianonsoiton alkeet osaaville.

Erkki Melartin (1875-1937) oli säveltänyt kolme sinfoniaa, vakiinnuttanut asemansa merkittävänä säveltäjänä ja kapellimestarina sekä toiminut Helsingin musiikkiopiston (nykyisen Sibelius-Akatemian) opettajana, kun hän 33-vuotiaana päätti tehdä tallennusmatkan kotikyläänsä. Hän muisti elävästi kotinsa lähellä olevan sillan: "Kesällä kun päivän työ oli lopussa ja iltaruoka häthätää pistetty poskeen, kokoonnuimme talon joukko sillalle. Olimme siinä tavallisesti nuorimmasta vanhimpaan: muonamiesten kävelemistä harjoittelevista pikkulapsista Kojon ukkoon saakka. Istuttiin ja juteltiin, välillä aina laulettiin. Enimmät laulut kuitenkin, yksin surullisetkin ja hitaasti kulkevat, laulettiin piirilauluina."

Melartinin kokoelma onkin siinä suhteessa ainutlaatuinen, että säveltäjä on merkinnyt muistiin oman lapsuu-

Erkki Melartin laulukeräyksensä aikoihin. Kuva: Museovirasto.

tensa ja nuoruutensa lauluja. Ehkä se on siksi muita kokoelmia monipuolisempi ja sävykkäämpi. Siinä kuuluu kylän oma ääni.

Parin kuukauden aikana muistivihkoon kertyi parisataa laulua. Melartin julkaisi siis vain osan tallennuksistaan. Monista lauluista hän laati myöhemmin myös varsinaisia pianosäestyksellisiä yksinlaulusovituksia sekä yhteysovituksia äänilevyille.

Kokoelman selaileminen on mielenkiintoinen kokemus. Tuntuu kuin melkein kaikki laulut olisivat jollakin tavoin tuttuja. Kokoelmalla onkin monine painoksineen ollut suuri vaikutus suomalaisten kansanlaulukäsityksiin.

Tässä käsiteltävän laulun sanat kuuluvat ilman säekertauksia:

*Tämän kylän tytöt ovat tilulilulei,
punasia potria hub-bab-bei,
Toisen kylän tytöt ovat tilulilulei,
kuivaneita otria hub-bab-bei.
Pikkutytön tabukasta tilulilulei
kasvatan mie heilan hub-bab-bei.
Sit et saata sanoa, ett' tilulilulei
se oli ennen sulla hub-bab-bei.
Älä mamma aina moiti tilulilulei,
kiitä yhen kerran hub-bab-bei.
Mie kun siulle miniän tuon,
ni tilulilulei,
se on niinku berra hub-bab-bei.*

Laulun ainoa levytys on Pasi Jääskeläisen vuonna 1908 tekemä. Laulu on kuulunut myös Aapo Similän ohjelmistoon ja hän on julkaissut siitä oman versionsa kokoelmassa "Karjalaisia kansanlauluja III" (1923).

5 Mansikka on punanen marja

Erkki Melartinin edellä mainitulla matkalla tallentama ja edellisen laulun kanssa samassa vihkosessa 1908 nimellä Mansikka julkaisema. Vanhaa levytystä laulusta ei ole, mutta viime vuosikymmeninä se on usein soinut radiossa.

*Mansikka on punanen marja
haijai tuliali punanen marja,
mansikka on punanen marja
ja juuressa pienii lehtii.*

*Muista poika sittäi liittoo
ku viime kerralla tehtii.*

*Poikia ei ole uskottava
keskelläkkää viikkoo:
pojat ne tekköö joka ilt
petollista liittoo.*

*Poikia ei oo uskottava,
pojat ne valehtelloo:
eistä ovat hyviä
ja takana panettelloo.*

Melartin julkaisi laulusta yksinlaulusovituksen vuonna 1922 kokoelmassa "Kahdeksantoista Karjalaista Kansanlaulua, opus 156". Siinä laulun otsikkona on "Pilalaulu".

5-2001

Keski-Pohjanmaan Kamariorkesteri
jobtajanaan Juba Kangas.
Solisteina Anu Komsa ja Tom Nyman.

6 Jos mie saisin jouten olla

Melartinin kesällä 1908 tallentama ja käkisalmelaislaulujen kolmannessa vihkosessa 1912 julkaisema. Iivari Kainulainen levytti Melartinin sovituksen jo seuraavana vuonna. Varsinaisen yksilaulusovituksen Melartin julkaisi vuonna 1928 kokoelmassa "Suomalaisia Kansanlauluja, opus 148". Siinä laulun nimenä on Ieva.

Tästä kalevalamittaisesta ketjusäkeistöisestä laulusta on muutamia toisintoja myös Suomen Kansan Vanhoissa Runoissa. Melartinin tallennus lienee niitä vanhempi. Menneinä vuosikymmeninä laulua kuuli usein erilaisissa illanistujaisissa ja se on mukana monissa seuralaulukirjoissa.

Melartinilla on laulussa seuraavallaiset sanat:

*Jos mie saisin jouten olla,
jos mie saisin jouten olla,
hei, jos mies saisin jouten olla
kesäkauden.*

*Kesäkauden voita syyvä,
kesäkauden voita syyvä,
hei, kesäkauden voita syyvä
sit mie naimaa.*

Ja tarina jatkuu: sit mie naimahan menisin Revon Kaisan tyttäristä sitä Ievaa, Anni miulle annettaisi, syltä pitkä toista paksu, eipä jaksa hepo veellä, liinaharja liikutella, vesi tippu vempelstä, rasva rahkehen nenästä. Jo se

loppu!

Laulujen tahtilajit todistavat, että kolme Shostakovitshin sarjan laulua on peräisin nimenomaan Melartinin kokoelmista. Tilulilulei on kummallakin 4/4, Mansikka 2/4 ja Jos mie saisin 4+3+4+3+5+3/4. Viimeksi mainitun laulun muissa suomalaisissa julkaisuissa ei esiinny 5/4-tahtia.

Melartin ja Shostakovitsh:

| 5/4 Hei, jos mie saisin jouten olla
| 3/4 kesäkauden |
muut:

| 4/4 Hei, jos mie saisin jouten
| olla kesäkauden |

7 Minun kultani kaunis on, vaikk' on kaitaluinen

Säveltäjä Karl Collan lähti apurahan turvin kahden toverinsa kanssa kansanlaulujen keruumatkalle kesällä 1854. He kulkivat pitkin itäistä suuriruhtinaskuntaa. Matkan tuloksena syksyn konserteissa pääkaupungin yleisöä ilahdutti uusi karjalainen kansanlaulu Kullan ylistys, joka alkoi sanoilla Minun kultani kaunis on vaikk' on kaitaluinen. Riemastuttavasta humoreskista tuli heti suosittu.

Karl Collan julkaisi laulun seuraavana vuonna kokoelmassa "Valituita Suomalaisia Kansan-Lauluja, Pianon muka-soinnolle ja moni-äänisiksi sovitannut K. Collan. 3 Wihko." Esitysohjeena on "Hilpiästi" ja laulun kotipaikaksi on merkitty "Wenäjän Karjalasta".

Saman sarjan ensimmäisen vihkon

Collan oli julkaissut 1854. Siinä oli mukana monia jo aiemmin tunnetuiksi tulleita kansanlauluja, muun muassa Kukkuu kukkuu kaukana kukkuu, jota Shostakovitsh käytti varhaisessa pianopreludissaan.

"Minun kultani" levytti ensimmäisenä Hjalmar Frey Pietarissa 1903. Laulu on ollut tunnettu myös Venäjällä ja Neuvostoliitossa.

Kuka laulut valitsi?

Huomiota herättää se, että sarjan valikoima on hyvin selkeä: ensin kaksi laulua Krohnin kokoelmasta, sitten kaikkien tuntema Läksin minä, sen jälkeen kolme laulua Melartinin kokoelmasta ja lopuksi kaikkien tuntema Minun kultani. Ikäänkuin valitsijalla olisi ollut nimenomaan Krohnin ja Melartinin kokoelmat pöydällään ja sitten hän olisi lisännyt mukaan kaksi yleisesti tunnettua laulua.

Miksi toinen kokoelma on puolen vuosisadan takainen Krohn? Ja miksi siitä on valittu kaksi tuntematonta laulua? Miksei mukana ole niitä kokoelman lauluja, jotka ovat jääneet elämään: Yksi ruusu on kasvanut laaksossa, Kun kävelin kesäillalla, Kreeta Haapasalon Kanteleeni tai Kulkeissani vainiolla joka nykyään tunnetaan nimellä Taivas on sininen ja valkoinen.

Musiikillista syytä valinnalle on melko mahdotonta keksiä. Kummassakin kokoelmassa on monia mielenkiintoisempia sävelmiä. Siksi aloin etsiä koelmaa tai kokoelmia, jossa nämä

laulut olisi nostettu paremmin näkyville. Sellaista ei ole ainakaan vielä löytynyt, mutta käytyäni läpi muutamia satoja yksittäisiä kansanlaulusovituksia ja sovituskokoelmia vakuutuin toisesta asiasta: Shostakovitshin valikoima on hyvin ainutlaatuinen.

Oikeastaan vain Erkki Melartinilla on ollut laulujen valikoijana samanlainen huumorintaju, hänhän vielä Helsingin musiikkiopiston johtajana (1911-1937) julkaisi konserttisaleja varten rempseitä ja leikkilisiä lauluja Mansikasta ja Ievasta. Olisiko Melartin vaikuttanut jossakin elämänsä vaiheessa valitsijaan tai valintaan?

Melartin vieraili kapellimestarina Pietarissa ja Moskovassa ja laitoksensa johtajana hänellä oli suhteita Leningradin konservatorioon, Shostakovitshin opinahjoon. Melartinin jälkeen tuli rehtoriksi Ernst Linko, pianisti ja pianonsoitonopettaja. Vuosina 1914-15 hän opiskeli vaimonsa kanssa Pietarin konservatoriossa, opettajanaan konservatorion kuuluisuus, Leonid Nikolajev. Shostakovitsh tuli samaan opilaitokseen ja saman opettajan oppilaaksi 1919.

Sen pitemmälle ei tämä tie vienyt. Oli kokeiltava uutta lähestymistapaa.

Entä jos laulut olivat jollekin suomalaiselle yksinkertaisesti rakkaita: herättivät muistoja oman elämänhistorian, harrastajamusisoinnin, konserteissa istumisen tai radion ja äänilevyjen kuuntelemisen kautta? Hänellä olisi ollut juuri näihin lauluihin henkilökohtainen suhde. Kun Melartinin kokoelma on tarkoitettu harrastajapianisteille, ei valitsijan tarvinnut olla musiikkitaidoissaankaan kovin pitkällä.

Näin nousi esiin Otto Wille Kuusinen, laukaalaisen torpparin ja kyläräätälin poika, Jyväskylän lyseon kasvatti, myöhemmin maailmankuulu kommunistijohtaja. Varsinaisia todisteita hänen roolistaan ei ole, vain muutamia merkillisiä yhteensattumia. Useimmat yksityiskohdat löytyivät Matti Vainion väitöskirjasta Diktonius, modernisti ja säveltäjä (1976).

Melartin oli siis Helsingin musiikkiopiston johtaja ja sävellyksen opettaja. Syksyllä 1915 hän otti sävellysoppilaaksi Elmer Diktoniuksen, josta myöhemmin tuli merkittävä suomenruotsalainen runoilija. Samana syksynä Diktonius sai omaksi musiikinteorian ja sävellyksen yksityisoppilaakseen

Otto Wille Kuusisen. Ystävyys kesti vuosia ja laaja-alaisesti taiteista kiinnostunut Kuusinen oppi entistä paremmin soittamaan pianoa sekä tekemään omia pieniä sävellyksiä.

Hertta Kuusinen, Otto Wille Kuusisen tytär ja tunnettu kansanedustaja, muisteli Moskovon 30-lukua: isä soitteli pianoa ja sävelsi pianosäestyksellisiä yksinlauluja. Vainio analysoi väitöskirjassaan Kuusisen tuolloin säveltämän Sanattoman laulun. Toisessa taitteessa melodiaan tulee yhtäkkiä muistuma suomalaisesta kansanlaulusta Silloin minä itkin ensi kerran, sen kolmannesta säkeestä: "ja sen matalan torpan nokiselta pankolta". Torpparin poikaa säkeen avoin paatos oli sykehdyttänyt.

Laulun julkaisi ensi kerran Erkki Melartin 1928 samassa seitsenlauluisessa sarjassa kuin Ievankin. Hän oli epäilemättä tallentanut laulun Käkisalmella 1908, mutta jättänyt sen julkaisematta alkuperäisessä kokoelmassa.

Laulusta ilmestyi jo seuraavana vuonna kaksi levytystä. Kummassakin oli Melartinin sovitus. Toisen lauloi

Urho Walkama, äänilevyjen ensimmäinen lapsitähti. Hänen levynsä toisella puolella Aarne Salonen laulaa Köyhälistön marssin. Toisen levyn lauloi Melartinin läheisin oppilas ja ystävä Ture Ara, ja levyn toisella puolella oli kaksi Melartinin säveltämää yksinlaulua.

Laulun tie Suomen kansan sydämeen alkoi siis nuotin, konserttiesitysten ja äänilevyn voimin, ja nopeasti se oli saapunut Moskovaankin. Oliko Kuusisella iltojensa ilona myös muut Melartinin sovitukset? Ja nuoruuden kouluaikojen muistona Krohnin kokoelma?

Jäljelle jää enemmän kysymyksiä kuin vastauksia. Jospa valinnan teki sittenkin Shostakovitsh itse, kysyi Pehr Henrik Nordgren kantaesityksen jälkeisessä keskustelussa. Tai ehkä laulukokoelmat olivat hänen setänsä Vladimir Shostakovitshin pöydällä. Vladimirin vaimon setä oli nimittäin edellä mainittu suomalainen säveltäjä Karl Collan. Ei ole ollenkaan mahdotonta, että tämän sukulaisuuden kautta suvussa olisi soiteltu Collanin, Krohnin, ehkä jopa Melartinin kokoelmia. Aina-kin Collanin kokoelman Kukkuu kukkuu oli nuorelle säveltäjälle niin tuttu ja rakas, että hän katsoi sen pianopreludin arvoiseksi.